

Р.С.Каренов

Акын-наставник — пример для подражания

Статья посвящена жизни и творчеству выдающегося поэта XIX столетия Сюинбая Аронулы. Показывается, что самобытность стихосложения выделяет его творения в истории казахской поэзии. Автор обращает внимание на то, что поэт был большим мыслителем своего времени, автором множества крылатых слов и метких изречений, философских размышлений. Делается вывод о том, что Сюинбай Аронулы был крупным эпиком и дружинным певцом, сочинявшим героические песни о деяниях казахских батыров и нежные лирические произведения.

Sjuinbaja Aronuly is devoted to life and creativity of the outstanding poet of XIX century. It is shown that originality of the poetry allocates its creations in the history of the Kazakh poetry. The attention that it was the big thinker of time, the author of set of catchwords and well-aimed sayings, philosophical reflections is paid. The conclusion that Sjuinbaj Aronuly was large epic and дружинным the singer composing heroic songs about acts of Kazakh bатыров and the gentle lyrical products becomes.

ӘОЖ 82

С.Ысқақұлы

*Іле педагогикалық институты, ҚХР***Шарғын Әлғазыұлы және оның Қытайдағы қазақ әдебиетінен алатын орны**

Мақалада акын Шарғының ұлттық әдебиеттің дамуына, Қазақстанда тұратын қазақ диаспорасы әдебиеті тарихындағы азаттық және демократиялық бағыттардың қалыптасуына қосқан үлесі қарастырылды. Ғылыми тұрғыда акын шығармаларының тақырыптық, идеялық және көркемдік ерекшеліктері талданды. Акын поэзиясындағы сол заман көріністерінің реалистік тұрғыда баяндалуына баға берілді.

Кілтті сөздер: өлең, ақындық бітім, өнер әлемі, Қытайдағы қазақ поэзиясы, ағартушылық идея, талант иесі, ақындық әлем, шығармашылық табиғаты, қисса-дастандар, әдеби кітаптар, тарихи кезеңнің қасіреті, оқу-ағарту ісі.

«Асылы, бір немесе екі жақсы өлең жазу, сол арқылы бір немесе екі сыр аңғарту, шындық таныту кез келген өлеңшінің қолынан келуі мүмкін. Ал өзі жазған өлеңдер арқылы өзінің өзгелерден бөлек ақындық бітімі мен мінезін таныту, сол арқылы өзінің өнер әлеміндегі тұтас творчестволық беті мен бағытын таныту кез келген қаламгердің қолынан келе бермейді» [1], — деген академик Зейнолла Қабдоловтың бір ұлағатты сөзі бар еді. Сол секілді Қытайдағы қазақ поэзиясындағы ағартушылық идеяның дамуында, жүзеге асуында ірі тұлға, өзіндік ақындық болмыс-бітімі айқын, жасампаздықта өзіндік өрнек-бояуы, өзіндік үні бар талантты ақындардың бірі — Шарғын Әлғазыұлы. Шығармаларының өз кезінде толық жиналмауы, реттелмеуі себепті де болар бұл талант иесінің ақындық әлемінің сыр-сипаты бүгінге дейін бағаланбай, шығармашылық табиғаты зерттелмей келе жатқаны көңілге қаяу түсіретіні анық. Болмаса Шарғын ақын Қытайдағы қазақ әдебиетінің өркен жаюына, қалыптасып, дамуына бір кісідей үлес қосқан, шабыты шалқар, дарынды, қуатты ақындардың бірі еді.

Шарғын Әлғазыұлы 1903 жылы бүгінгі Алматы облысының Ұйғыр ауданындағы Тиірмен деген жерде туған. Сол жерде оқып, білім алған. Жастайынан өлең-жырға әуестеніп, бірталай қисса-дастандарды жаттап өскен. Той-томалақ, жиын-топта айтысқа араласқан. Көптеген әдеби кітаптарды тауып оқып, әдебиет әлеміне келуге үлкен дайындық жасап жүргенде, 30-жылдары асыра сілтеудің әпербақандары салған лаңның салдарынан ел басына қатерлі күн туып, халық күйзеліске ұшырайды. Еркінен, малынан, жерінен айрылған халыққа аранын ашқан ашаршылық төніп, ажал аждаһа болып ақырады. Жан сақтамақ — парыз. Жан азабына, рухани қысымға шыдамаған шарасыз жандар ажалдың темір тырнағынан, зұлымдардың озбырлығынан құтылу үшін Қытай асып кетеді. Сол босқын топтың ішінде Шарғын ақын да бар еді. Келген бойда Іленің Текес ауданына кеп тұрақтайды.

«Шарғын ақын трагедияға толы жағдаяттардың куәгері ретінде сол тұстағы мұң-зарды ерекше әсерлі, аянышты етіп жырлайды.

*Ел тозып, үзілмесе шын үміті,
Бұл жаққа жосып халық неге өтеді?
Анадан бала айырылып екі жақта,
Көл қылып көздің жасын сел етеді...*

Саналы да сауатты, жігерлі де намысты ақын сол тарихи кезеңнің қасіретін дөп басып көрсетеді. Сондықтан да Шарғын өлеңдері 30-жылдардағы қасіретті күйзелістің көркем шежіресі секілді [2]. Жан сауғалап қашып-пысқан ел жол бойы тонаушы-қарақшылардың лаңына жолығып, мұхнат тартып, мұнда келгенде де барқадар таппайды. Тозған елді тонап, қоқандап күш көрсетушілер көп кезігеді.

*Аралап байқап едік өрдегі елді,
Көз көрді талай-талай көрмегенді.
Сібе мен Қалмақ жолда тонап алып,
Қашқын ел төрт аяқтап өрмеледі.
Жағалап Іле өлкесін барған халық,
Жерсінбей безгектен көп өлгендері.
Зәңгі мен Ақалақшы алды тағы –
Кесірлі кердең басқан көр кеуделі.
«Қашақсың, қашып келген қаңғыбас» деп,
Бойына ешбіреуі теңгермеді.
Аштықтан жан сауғалап барған шақта,
Көп көрдік сансыратқан сергелдеңді.
Сонда екен жан ашымас ділі қатты,
Қамшымен көндіреді көнбегенді... [3], —*

деп сол кездегі ел басындағы қысым-қиянат пен ауыр азапты ашына еске алады.

Бұл кездері Іле өңірін ежелден мекендеп келе жатқан тұрғылықты халықтар да қараңғылықтың, зорлық-зомбылықтың құрсауында сансырап жатқан-ды. Сол елдің қамын ойлап, жарғақ құлақтары жастыққа тимей жүрген ағартушы Дәулеткелді мен ақын Таңжарық секілді ардақты азаматтармен ұшырасуы Шарғынның ойына өріс, жырына шабыт беріп, жігерін қайрайды. Солармен бірге оқу-ағарту ісін ұйымдастыруға құлшына кіріседі. Өзі мекен тұтып тұрған Үйсін тауының бөктеріндегі қазақ ауылдарында алғаш мектеп ашып, бала жинап оқыту шараларын жүзеге асырады. Біраз жылдан соң, Шарғын Текес ауданының оқу-ағарту ісін басқаруға жұмысқа тағайындалады. Бұл қызметті бірнеше жыл істеп, Тәңір тауының баурайындағы қазақтардың ұрпағын өнер-білімге баулиды. Игі тәрбие береді. Ағарту ісіне педагогтік-ұстаздық еңбегімен үлес қосумен бірге өзінің жыр жасампаздығымен де барынша атсалысады.

*Тұратын бір қалыпта нәрсе бар ма,
Кейде ысып, кейде жүрек салқындарсың.
Ұмтылып мәдениетке қол созыңдар,
Бұрынғы ескіліктің салты қалсын...
Өткенде оқымаған адамдар көп,
Зорлаған көне қоғам қарғыс атсын.
Өнер-білім, оқусыз бекер қалсаң,
Ойланышы, қанша нәрсе жапырасың [4], —*

деген шумақтар ұлы мақсаттар жолындағы дауылпаз ақынның шынайы жүрек сөзі еді.

Шынжаңдағы қазақтар арасынан шыққан аса дарынды ақын Таңжарықпен қатарласа жүріп, қазақ әдебиетінің өрістеуіне, дамуына елеулі үлес қосады. Бұл тұстағы шығармаларында екі ақын да қазақ халқын оянып, өнер-білімге құлаш ұруға, береке-бірлігін нығайтуға үндейді. Намысын коздырып, табанды әрекет жасауға жігерлендіреді.

Таңжарық:

*Тағысы болып алдың таудың, қазақ,
Жая мен дәмін татып жалдың, қазақ.
Құзғындай құзар шатқа ұялаған,
Әр сайға бірден қора салдың, қазақ.
Өстіп-ақ жабайы боп өтемісің,*

*Ішінде қарағай мен талдың, қазақ?
Көзіңді айналаңа бір салсаңшы,
Табасы бола бермей жанның, қазақ.
Жатырсың надандықтан өрт ішінде,
Басыңды көтермесең жандың, қазақ.*

Осы мұратты Шарғын да ту қып көтереді:

*Білімге өнерменен серме құлаш,
«Алма піс, аузыма түс» деме, қазақ.
«Ынтымақ — ырыс алды» деген сөз шын,
Бірін жау, бірін жат көрме, қазақ.
Ел болып есеюдің қамын ойла,
Жат жауға намысыңды берме, қазақ!*

Шарғын ақынның көзін көріп, сөзін естіген, өлең-жырларынан сусындап, тағылым алып өскен інісі, белгілі жазушы Құрманбай Тұлыбаевтың қос дарын туралы: «Бұл екі ақынның бала кездерінен өнеге алған, ұстаз тұтқан Абай Құнанбаев, Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов, Мағжан Жұмабаев сынды қазақ ойшылдары салған ақ жолдың, ізгі тілектің үзілмей жалғасқан сарыны еді. Жас ақындар қазақ халқының болашағы үшін толғана ой кешіп, өз түйсіктерін ортаға ашық жаяды. Сөйтіп, Шынжаң қазақтары тарихында ағартушылық бағыттағы әдеби ойдың өрістеуіне ақыл-парасаттарын жұмсайды. Сонысы үшін де ел Таңжарық пен Шарғынды егіз қозыдай көріп қошаметтейді, өлеңдерін оқып, ойларынан нәр алады. Ойлы өлеңдері мен аңғарлы толғаныстары туған халқының жүрегінен жол табады» [5], — деп жазғанындай Шарғын ақын өзінің бар ғұмырын ағартушылық жолға арнаса, шығармашылық бағытын да сол ағартушылық идеяға жұмсады.

Қай заманда да, қай халықта да ақын жазушы халқымен тағдырлас, ел жұртымен тыныстас.

*Біздерді жаратыпсың қазақ қылып,
Қорлады қазақ елін мазақ қылып.
Ойға барсақ шығады ойранымыз,
Қырға барсақ қылыштар азап қылып.
Қазақты жараттың ба малға ғана,
Малды да ол еркіменен малдана ма?!
Зор Тәңірім, көзіңді салсаң нетті,
Қорлық көріп, басқадан зарлағанға [3], —*

деген шумақтар әне сондай өз кезеңінде, өз ортасында халқының нар кескен намысы мен ар-ұжданына айнала білген Шарғын ақынның да жүрек үні еді бұл.

Елі мен жерінің оң-солын, ақ-қарасын байыптап саралаған сергек ойлы, сезімі ояу, аңғарлы ақын:

*О, жалған, құбылмалы сырыңды алдым,
Сен кімге мұңыңды айтып сыбырладың?
... Санадың мал орнына адам демей,
Талайын құрбан қылып жұлымдадың.
Қойша айдап алдына сап дедектетіп,
Құзғындай төбесіне қонып алдың.
Құдай да қулар жаққа аунады ма
Қойыпты қожайын қып құдың бәрін.
Ағызды ботала қып лайлатып,
Мөлдіреп ағып жатқан судың бәрін.
Бал шербәт, тәтті тағам менікі деп,
Халыққа жегізіп жүр удың бәрін...
Айтақтап ел ішіне тыным бермей,
Қаптаттың албасты мен жынның бәрін.
Зарлаған ата-аналар былай қалды,
Орнаттың жас сәбиге мұңның бәрін.
О, шіркін, тисе маған есе бір күн,
Төлетіп алар едім құнның бәрін.
Толмаған аш өзегің осы ма деп,
Көзіне құяр едім құмның бәрін... [3], —*

деп халық басына зобалаң салған тоқырау заманға кектене, күңірене толғанса, енді бір кезекте:

*Білімді ел өрге басып дамып кетті,
Ортасында әлі жүр бұл қазағым.
Әлем ортақ адамға десе-дағы,
Біреуі де тиген жоқ сыбағаның.
Жатып-тұрып ойлаймын дүниені,
Уайымшыл мен жүрген бір адаммын.
Бұл қазақ осы күйде кетер ме екен,
Басына бір шықпастан мұнараның [6], —*

деп халқының өнер-білімнен кенже қалып, дәуір ағынына ілесе алмай артта қалып бара жатқанына қынжыла, мұңын шағады. Алайда ғаламның сыр-сипатын, еркіндік-теңдікті озық ой, сергек санамен танып өскен сарабдал ақын халқының болашағынан күдер үзіп, үмітсіздікке салынбайды. «Адаммен адамды, ұлтпен ұлтты теңестіретін нәрсе — ғылым» деген аталы сөзге, қасиетті қағидаға жүгінеді. Тек ғылым-білім ғана халықты алға жетелейді, көсегесін көгертіп, озық елдер санатына қосады, еркіндік-теңдікке қол жеткізеді. Сондықтан:

*Ғылымсыз жұрт қатарға қосылмайды,
Қол соз, ұрпақ, ғылымға тіл алғаның.
Исі қазақ ұлтына мың бір сәлем,
Жалғыз-ақ міндеті емес бір адамның, —*

деп жар салады.

Өзінің қоғамдық қимылымен де, жалынды жырымен де қараңғы халқының көкірегіне нұр құйған, екі дүниенің сипатын қатар танып өскен ақын жиын-топтарда, дабыралы бас қосуларда айтысқа түсіп, халықтың мұңын шағып, олардың сүреңсіз ауыр халын, және зұлымдық пен жауыздыққа қарсы ашу-ызасын ашық айта бастайды. Бұл тұстарда, яғни 1939–1940 жылдары, Гоминдаңның Шынжаңдағы қанішер билеушісі Шың Шысай еркін ой мен еркін өрісті әрекетке тосқауыл қойып, халықтың ішінен шыққан көзі ашық, көкірегі ояу, халықшыл зиялы қауым өкілдерін жалған жаламен тұтқындап, басына қатер төндіреді. Бұл алапат зұлымдық Шарғын, Таңжарық секілді халық қамқорларын алдымен іліп әкелері әуел бастан белгілі жағдай болатын. Сонымен Құлжада газет шығарып жүрген Таңжарық Үрімжі түрмесіне айдалса, Шарғын да талай қысымшылыққа ұшырайды. Алайда олар тар қапаста отырып та, ел басына төнген қасіреттің қара тұманын, «Түрмедегі халді» жыр арқауы етті. Таңжарық «Түрме халы» атты толғауында:

*...Шәуешектен Қанағат, Әлімғазы,
Нұртаза, Қазез кетті келер жазы.
Алтайдан Шақан, Мәңкей, Ақыт қажы,
Бұқатбейсі, Зия мен Халелтайжы.*

*Үрімжіден кетті Әбеу Тиңжаң, Жүніс,
Қожанияз, Баймолла бәрі бір іс.
Жүніс қажы, Сатарқан, Мұқаш пенен
Қош айтысып дүниеге — бітті жұмыс, —*

деп зұлмат заманның мезгілсіз құрбаны болған, қинауда өлген, із-тозсыз дүниемен қоштасқан, халқының еркіндік теңдігін аңсаған есіл ерлерді елжірей еске алса, осыған сәйкес Шарғын да:

*Текестен Әжі менен Халық кетті,
Қосақтап екі арысты алып кетті.
Жалынды Ахметжандай қайран жастың,
Бір түнде ішек-қарнын жарып кетті.
Бермесе, құдай түбін кім біледі,
Балаға ата-ананы зар ғып кетті.
Үйінде азаматтар жүре алмастан,
Әр жерге жан сауғалап қаңғып кетті.
Түріне бұл жалғанның қара жұртым,
Ессіз ғып, елдің көңілін дал ғып кетті.
Ағартып бір-ақ жылда сақал-шашын,
Жігітті отызында шал ғып кетті.
Күйікпен ата-анасын тұралатып,*

Тұра алмас төсегінен сал ғып кетті [3], —

деп сол тұстағы Шың Шысай диктатурасының қанды қырғынын айқын бейнелейді.

1944 жылы бүкіл халықтық сипат ала бастаған үш аймақ төңкерісінің алғашқы жеңісінен кейін ақын қайта түлеп, орнынан тұрады. Бойына тың шабыт құйылып, жігері тасиды. Бұл төңкерісті қолдап, құлшына жырлайды.

1949 жылы ҚХР толық азаттық алғанда, Шарғын ақын да оны құттықтап, асқан сүйіспеншілікпен мадақтайды әрі еркін ойдың өрістейтініне, азаттықтың, демократияның жойылмайтындығына сенеді.

*Біздің Отан бап Отан,
Тамашалап көретін.
Біздің Отан гүлістан,
Тамашалап кезетін.
Біздің Отан суынан
Алтын ағып желетін.
Біздің Отан мәнерлі
Адамға әсер беретін...
Жалпы халқым ділімен
Шын ақиқат сенетін.
Ынтымағым нық берік,
Табыс қолға келетін [7], —*

деп Отанын, халықтар бірлігін емірене жырға қосады. Бұл тұста әдебиет-көркемөнершілерге де қолдау болған жарқын заман туып еді. 1953 жылы Үрімжіде өткен әдебиетшілер мен өнер қайраткерлерінің өлкелік тұңғыш жиналысына қатысып, жаңа әдебиет өрісін бағыттаушылардың сапына қосылды. Ал 1957 жылы ҚХР Жазушылар одағының Шыңжаң бөлімшесі құрылған кезде, оның алғашқы жора мүшелерінің бірі болды. Осы тұста ол сол өңірге арнайы сапармен барған Ғабит Мүсіреповпен танысып, ұзақ сырласады. Бұл оның шығармашылық жолына үлкен тебін береді. Осы жылдары ақын Текестен Құлжа қаласына көшіп келіп, Іле қазақ автономиялы облыстық саяси-маслихат кеңесінде қызмет істейді.

1958 жылы Қытайда белең алған «оңшылдарға», «жергілікті ұлтшылдарға қарсы» күрес кезінде көптеген саналы, ұлтжанды азаматтар әсіресе ақын-жазушылар қақпайға ұшырайды. Кейбіреуі тұтқындала бастайды. Бұның арты үлкен апатқа апарып соғарын жақсы білген аңғарлы ақын 1959 жылы ата қонысы Қазақстанға оралады. Бұл ақынның жасампаздығында өзіндік үні, беті бар, жалынды да кемел кезеңі еді. Мұнда келген соң да ақын жүрекжарды ойларын ақтара жыр төкті. «Туған жерінің сұлу келбетіне жаны елжірейді. Соның куәсі секілді «Атамекең», «Шалкөде» толғаулары туды:

*Жер қайда Шалкөденің саласындай,
Тііктің құндыздаған жағасындай.
Ақтастан көзің салсаң Тұз көліне,
Ортада қатық құйған шарасындай.
Тастары түзу, қисық екі Ақтастың,
Жарқырар сұлулардың танасындай.
Көк майса желкілдеген жағалауы,
Үтілдер ақ үкінің баласындай.*

Осылайша ақтық демі біткенше саналы өмірін қазақтың өлең өнеріне арнап, қоғамдық-әлеуметтік, әдеби-көркем ой-сананың өсуіне елеулі үлес қосқан, сөйтіп, Қытай қазақ әдебиетінің көшін бір белге шығарысқан талантты ақын, ағартушы Шарғын Өлғазыұлы 1988 жылы Алматы облысының Райымбек ауданында 86-ға қараған шағында жарық дүниемен қоштасты.

Қытай қазақтары тарихында демократиялық бағыттағы, азат әдеби ойдың өрістеуіне, орнығуына белсене атсалысқан Шарғын ақын осы күнге дейін белгісіз болып келгені болмаса, беріп кеткені мол еді. Алайда оның көбі аумалы-төкпелі ауқымға байланысты жоғалды. Барларының өзі әлі күнге толық жинақталмады. Бүгінгі күнде Іле өңіріндегі жастары жетпіс пен сексенге жеткен қариялардан: «Шарғын мынадай өлең жазып шығарған, ол пәленмен айтысқанда, қарсыласына тап бермеде былай деп айтып жеңген», — деп Шәкеңнің өлеңдерін жаңылмай жатқа айтатындар бар екен. Міне, бұл халқымен тағдырлас, мұндас тарланбоз ақынның халық жүрегінен мықтап орын алғаны емес пе! Яғни

халықтық сарынмен өзектесіп жататын терең ойлы, ой мақсаты образбен көмкерілген өрелі жырлары халқының санасына сарымайдай сіңіп, қанына өтіп бірге жасап келеді.

Шарғын өлеңдері алғаш үш аймақ төңкерісі кезінде үш аймақ уақытша үкіметінің күнделік орган «Алға», «Төңкеріс таңы» газеттерінде және «Одақ» журналында жарияланған. Кейін «Шынжаң газеті», «Іле газеті», «Шынжаң әдебиет-искусствосы» қатарлы басылымдарда да бір топ өлеңдері жарияланған. 1957 жылы Автономиялы аудандық Жазушылар одағының қаулысымен өлеңдер жинағы баспаға ұсынылған болса да, кейінгі аласапыран жағдайға байланысты бұл топтамасы басылым көрмей, сол бойы ұшты-күйлі жоғалғаны өзекке өкініш толтырады. Арада талай қым-қуыт, хикметті заманды өткеріп барып, 1992 жылы «Көш-керуен» [8] атты тұңғыш жинағы қазақ елінің шаңырағы жоғары көтерілген шақта Алматыда жарық көрді.

Шарғын ақынның өлеңдері өз заманының келбетін, шындығын көркем ой, кестелі тілмен қаз-қалпында бейнелейді. Ақын шығармашылығы ел тарихының көркем сипаттамасы, қазақ өмірінің өнердегі айнасы іспетті. Шарғын шығармалары көбінесе сол дәуірдің саяси-әлеуметтік талабына сай, қазақ халқының нашар хал-күйін, көрген қорлығы мен тартқан азабын, мұң-наласы мен арман-мұратын бейнелеуге бағышталып, халқының болашағы, тағдыры үшін толғақты ой кешкен азамат ақынның шынайы жан айқайын білдіреді.

Шарғын Әлғазыұлы қыруар есті, ойлы, рухты өлең-толғаулардың авторы ғана емес, өз тұсының шашасына шаң жұқпаған, суырыпсалма айтыскер ақыны да болғаны белгілі. Қытайдағы көрнекті ақын Мәди Әбдірахманов Шарғын ақын туралы естелік-эссесінде «Шарғынның Насылқанмен айтысынан» үзінді келтіреді.

*...Іленің жайылмалы жағасында
Бір Албан үлкен той қып қызын берген.
Сол тойға елмен қатар біз де келдік,
Көз салдық жігіттерге қызып жүрген...
Атақты Насылқан да келді деді,
Айтысар бар ма жігіт оныменен.
Байтал озып бәйге алмас деп қалыппын,
Немене асып туған солғұрлы елден.
Ойбай, қиын, пәле деп жұрт шулады,
Шымырлап дауылдады тұла денем, —*

деп басталатын бұл айтысты Шарғынның өз аузынан естіген ақын Мәди Әбдірахманов: «Шарғын ақынның «Насылқан мен Шарғынның айтысы» атты 500 шумақтан артық осы шығармасы 1937 жылы қыркүйекте Іле бойында жазылған. Шығарманың тіл көркемдігі Насылқанның да, Шәкеннің де тапқыштық тартымды өлең ұйқастары керемет екен. Мен сонда мына айтыс айтыс қана емес, Іле аймағын мекендеген ел-жұрттың көркем сөз шанағындағы тарихы ғой деп ойладым» [9], — деп жазады.

*...Деп жазып жатты досың Үрімжіде,
Жоқтығым менің саған білінді ме?
Сағындым Шақпы өрлеген сол бір көшті,
Сағындым сол бір жастық күнімді де.
Әукенім естен қалай шығар менің,
Әсейін, Әбілхамит кемеңгерім.
Тар жолда жота жондай жаттым аңсап,
Шарғыным, қайран Іле, аяулы елім, —*

деп Үрімжіде абақтыда жатып өзіне сәлем арнаған сырлас, қаламдас досы Таңжарық ақынмен де Шарғын Құлжа қаласындағы бір бас қосуларында ағартушы Дәулеткелдінің қолқалауымен сөз қағыстырған екен.

Шарғын:

*Ей, Таңжарық, жез таңдай, әкең сенің Жолды ма?
Ел жайлауға көшкенде елмен бірге қонды ма?
Көргенім жоқ әкеңді, шапанды ма, тонды ма?
Шапан киіп, ат мініп, ел қатарлы болды ма?
Арандай ауыз ашып ең, ындының сенің толды ма?*

Таңжарық:

Сөз түріне қарашы, не дейді мына албаның,

*Қазбалап біраз тастады, ар жағы мен бер жағын.
Әкем тектес кедейлер тістеп өткен бармағын.
Мін тапайсың өзiмнен, алтыннан ауыр салмағым.
Шалқасынан түсірем, мені кекеп шалғанның
Сонша неге зарладың, қаншалық шықты жармағың.*

Бұл жауаптасулардан екі ақынның да бірінен бірі артылып түсер жүйріктігі, шешен, тапқырлығы байқалып тұр. Демек, Шарғын айтыстары да іліп түсер, тіліп түсер, тап бергенін тайсатпайтын ұшқыр шешендік, шеберлікті еңсерткен арын мен дарынды қамтиды.

Шарғын Өлғазыұлы айтыстың майталман жүйрігі болумен бірге өресі биік суреткер ақын. Оның суреткерлігі туған ел, өскен жерлері мен көркем табиғат суреттеріне арналған, көңілге әсер етерлік сұлу, тамаша лирикаларынан көрініс табады.

Ақын 1952 жылы жарияланған «Текестің салалары» деп аталатын ұзақ толғауында өсіп-өнген мекенін, оның көркем табиғатын үлкен сүйіспеншілік, терең тебіреніспен жырлайды.

Түрленіп жаратылыс жайнап әсем,

*Таңғалып барған адам қалатындай.
Сұлудай көк шалғыны бұраңдайды,
Үстіңе көк көрпесін жабатындай.
Сайрайды аясында бұлбұл әнін,
Қанатын шаттық күйге қағатындай.
Басында Қонақайдың құр жайлауы,
Малға құт шөп сонысын шалатындай.
Ерменті, Қарағанты, Көксу өзен,
Еңбегі егіншінің жанатындай.
Ақаяз, Шекіртi мен Ақаралға,
Мұз дауан асуың бар биік жолда,
Сен-дағы бір қосылмай қаласың ба-ай.
Текестің жалпы жөнін атап өттім,
Сипаты қарағанда дәл осындай [9].*

Бар табиғат тірі қалпында, өмір өз бейнесімен көз алдыға келетін бұл өлеңде Текестегі жиырмадан артық жер аты аталады. Бәрінің географиялық, жаратылыстық ерекшеліктері сөз болады. Яғни Текестің көркем қойнаулары, көкорай шалғыны мен ну орманы, тауы мен тасы, бұлағы мен өзені, жасыл жайлауы мен бау-бақшасы, егіс алаңына т.б. дейін келісті келбетімен тамылжыта суреттеледі.

Шарғынның бұл толғауы әйгілі бұлбұл көмей суреткер ақын Таңжарықтың Іле табиғатын аса ынтық көңілмен, ықыластана толғаған «Іле сипаты» атты лирикалық толғауымен өзектесіп жатады. «Іле сипатын» тұтас Іле аңғарының географиялық картасы десек, «Текестің салаларын» соның ішіндегі, яғни, Текестің шағын географиялық картасы десек те болғандай.

Бұл өлең сонымен бірге талантты суреткер, төкпе ақын Асылхан Мыңжасарұлының:

*Арасан, Арыстан мен Қастың басы,
Борқора, Сары қабырға бергі басы.
Ақкүнгеі, Алтыөгізсай, Белқарағай,
Шықпаған түрікпенен дабырасы... —*

деп басталатын «Жер-су толғауымен» де үндес жатқанын аңғаруға болады.

Қысқасы, Шарғын ақын да — Қытайдағы қазақ әдебиетінің дамуына өзіндік үлес қосқан озық ойлы, өресі биік, арыны күшті ақын. Шығармаларының көркемдік-эстетикалық өресі жоғары, тәрбиелік маңызы зор, өміршеңдік қуаты күшті.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қабдолов З. Жебе. — Алматы: Жазушы, 1977. — 171-б.
- 2 Мәсімхан Д. Сарап. — Астана: Елорда, 2001. — 171-б.
- 3 Шарғын өлеңдері // Егемен Қазақстан. — 1994. — 23 желт.
- 4 Шарғын өлеңдерінен // Мұра. — Үрімжі, 2000. — № 4. — 58 б.
- 5 Толыбаев Қ. Шарғын ақын // Егемен Қазақстан. — 1994. — 23 желт.

- 6 Шарғын өлеңдерінен // Мұра. — Үрімжі, 2002. — № 1. — 79-б.
- 7 Шарғын өлеңдері // Алға. — Құлжа, 1949. — 14 мамыр.
- 8 *Алғазыұлы Ш.* Көш керуен. — Алматы: Жазушы, 1992. — 182 б.
- 9 *Әбдірахманов М.* Ақын Шарғын // Іле кеші. — Құлжа, 1998. — 21 қазан.

С.Ысқақұлы

Творчество Шаргына Алгазыұлы и казахская литература Китая

В статье рассматривается вклад поэта Шаргына в развитие национальной литературы, становление освободительных и демократических направлений в истории литературы казахской диаспоры, проживающей в Китае. С научной стороны автором проанализированы тематические, идейные и художественные особенности произведений поэта. Дана оценка реалистическому изложению существовавшей действительности того времени в поэзии Шаргына.

In article investigate the contribution of poet Shargyn to development of the national literature, formation of emancipating and democratic directions in the history of the literature of the Kazakh diaspora living in China. From the scientific party thematic, ideological and art features of products of the poet are analysed. The mark is given realistic presentation of poetry of the poet of the existing validity of that time.